

Simon Montefiore

Serafima

Achterin is een lijst opgenomen van alle personages
die in dit boek voorkomen

ISBN 978-90-225-6839-2

ISBN 978-94-6023-751-5 (e-boek)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *One Night in Winter*

Oorspronkelijke uitgever: Century, Random House

Vertaling: Richard Kruis

Omslagontwerp en omslagbeeld: © Johannes Wiebel, punchdesign, Munich, using images
from Shutterstock.com

Foto auteur: Ian Jones

Zetwerk: Mat-Zet bv, Soest

Kaart: © 2013 Neil Gower

© 2013 Simon Sebag Montefiore

© 2013 Voor de Nederlandse taal Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

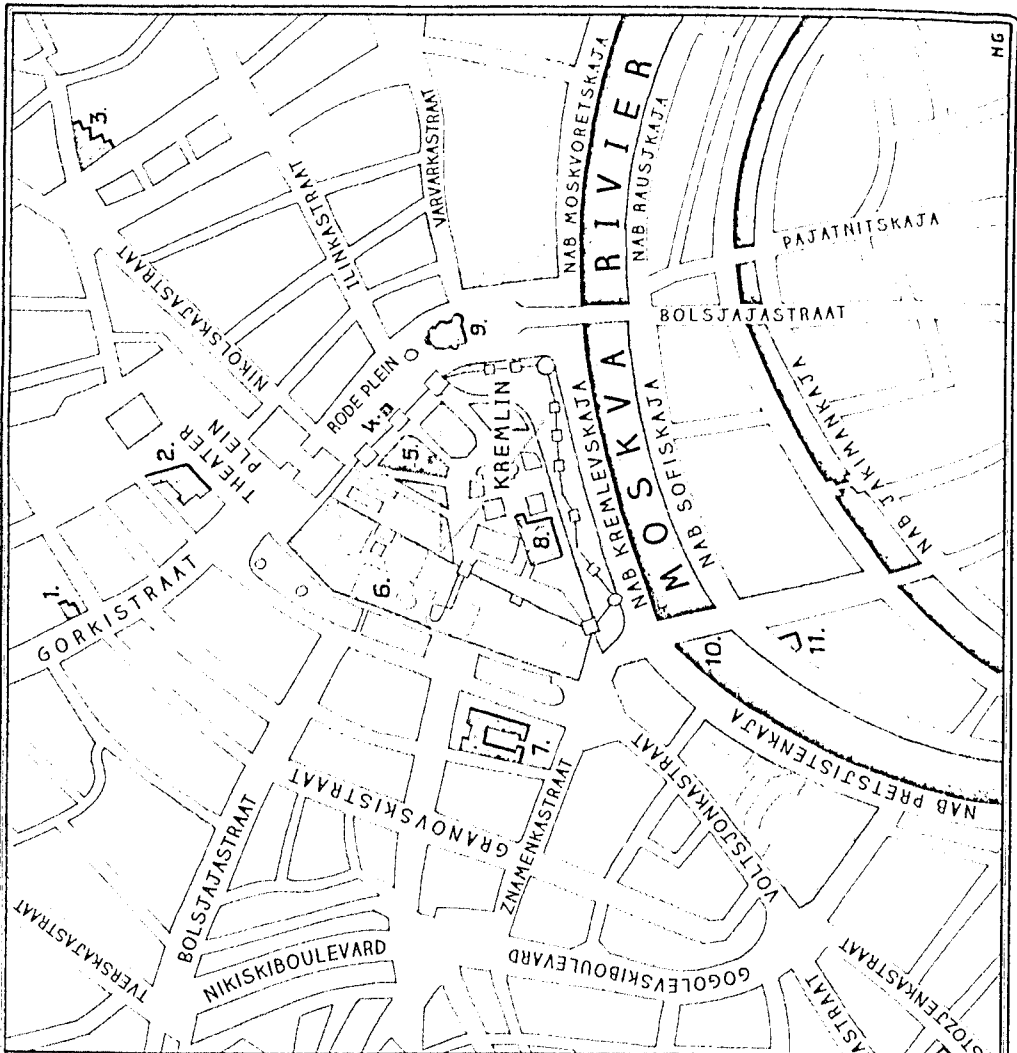
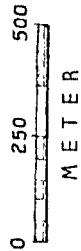
Geen mens wist er iets van... en waarschijnlijk zou niemand er ooit weet van krijgen. Hij leidde een dubbelleven. Zijn ene leven, vol gangbare waarheden en gangbaar bedrog, was voor de hele wereld zichtbaar. Het andere was geheim. En door een vreemde, misschien toevallige reeks gebeurtenissen speelde alles wat voor hem belangwekkend en noodzakelijk was, het wezenlijke deel van zijn leven waarin hij oprecht tegen zichzelf was, zich in het volstrekt verborgene af.

Anton Tsjechov, *De dame met het hondje*

MOSKOU

—1945—

1. HET BOEKENHUIS
2. BOLSJOJTTHEATER
3. LOEBJANKAGEVANGENIS
4. LENINS MAUSOLEUM
5. STALINS KANTOOR
(DE 'KLEINE HOEK')
6. ALEXANDROVSKIPARK
7. LENINBIBLIOTHEEK
8. KREMLINPALEIS
9. BASILIUSKATHEDRAAL
10. GROTE STENEN BRUG
11. HUIS AAN DE KADE
12. SCHOOL 801

Proloog

Juni 1945

Als Serafima kort na de schoten naar haar schoolvrienden kijkt, breidt zich al een donzige witheid over de ontzielde lichamen uit. Het is of ze door een ijzige laag worden bedekt, maar het is midzomer en ze beseft dat het geen sneeuw is maar stuifmeel. Grillige vlagen populierenzaad zweven en botsen als zwermen minuscule ruimteschepen door de atmosfeer. De Moskovieten noemen dat fenomeen 'zomersneeuw'. De hoge luchtvochtigheid bemoeilijkt Serafima het ademen, en het zien.

Later, als ze haar verklaring aflegt, zal ze wensen nog minder te hebben gezien, minder te hebben geweten. 'Dit zijn niet zomaar een paar dode kinderen,' zegt een van de politieagenten met dubbele tong. Als de agenten de identiteitskaarten van de slachtoffers en hun vrienden bestuderen, knippen ze met hun ogen terwijl ze proberen de gevaren te doorgronden. Ze willen de zaak zo snel mogelijk uit handen geven. Dan zal het niet de politie zijn die het onderzoek leidt, maar de Organen, de geheime dienst: 'Gaat het om moord, zelfmoord of om een complot?' zullen ze vragen.

Wat moet je vertellen? Wat moet je verzwijgen? Als je een fout maakt, kost je dat mogelijk de kop. En niet alleen jou, maar ook je familie en vrienden, en iedereen die met jou in verband te brengen is. Het is als met een groep bergbeklimmers: als er één valt, gaan ze allemaal.

Voor Serafima staat er zelfs meer op het spel dan leven en dood: ze is achttien jaar en ze is verliefd. Terwijl ze naar haar twee vrienden staart die enkele ogenblikken geleden nog springlevend waren, voelt ze dat dit nog het minste is, en daarin heeft ze gelijk: elke gebeurtenis in haar leven zal voortaan de bepaling 'vóór of ná de schietpartij' krijgen.

Kijkend naar de lichamen van haar vrienden, ziet ze de gebeurtenissen van die dag met verhevigde levendigheid terug. Het is 24 juni 1945. De dag waarop Stalin de overwinningssparade overziet. Ja, het is een van die gebeurtenissen waarvan iedere Rus zich herinnert waar hij of zij was, zoals dat geldt voor 22 juni 1941, de dag waarop de nazi's het land binnenvielen. De oorlog is voorbij, de straten zijn ingenomen door een dronken, juichende menigte.

Iedereen is er zeker van dat er een beter en aangener Rusland uit de oorlog zal herrijzen. Maar dat hangt af van één man van wie mensen die verstandig zijn de naam uitsluitend eerbiedig en prijzend bezigen.

Serafima geeft niets om dat alles. Ze denkt slechts aan de liefde, zelfs al is haar geliefde om goede redenen een mysterie. Gewoonlijk vertellen schoolmeisjes die een dergelijk geheim koesteren elk detail aan hun beste vriendinnen. Voor Serafima geldt dat echter niet: zij weet van heel dichtbij hoe fataal loslippigheid zijn kan in een tijdsgewricht van heksenjacht en kuiperij. Ze weet ook dat ze op een of andere manier anders is, al weet ze niet precies waarom of waardoor. Misschien doordat ze opgroeide in de schaduw van haar moeder. Misschien is het gewoon door hoe ze is. Ze is ervan overtuigd dat niemand ooit intenser door hartstocht werd gegrepen.

Die ochtend ontwaakt ze door de hoempaklanken van de militaire muziekkapellen die verderop in de straat hun Glinka oefenen, het daverende geluid van tankmotoren, het hoefgeklepper van de cavaleriepaarden op de straatklinkers, en ze staat op met het gevoel nauwelijks te hebben geslapen.

Haar vader, Konstantin Romasjkin, klopt op haar deur. 'Ben je al wakker? Popel je al om naar de parade te kijken?'

Ze loopt naar het raam. 'O nee, het regent.'

'Het wordt vast droog als de optocht begint.' Maar dat is niet zo. 'Zullen we je moeder wekken?'

Over het parket in de van een kroonluchter voorziene hal loopt ze naar de slaapkamer van haar ouders. Daarbij passeert ze de ingelijste poster die de film *Katjoesja* aankondigt, gedomineerd door de beeltenis van een gracieuze vrouw in legeruniform die met een machinegeweer in haar handen voor een militaire achtergrond staat. De vrouw heeft ravenzwart haar en vettige vegen op haar wangen als een heldhaftige Cherokee. Imposante letters melden dat de hoofdrol wordt vertolkt door Sophia Zeitlin (Serafima's moeder), en dat het script is geschreven door Konstantin Romasjkin (Serafima's vader). *Katjoesja* is de favoriete film van de Sovjetsoldaten van Stalins vooraanstaandste scenarioschrijver. Serafima weet bijna zeker dat haar vader het hart van haar moeder met zijn pennenvruchten heeft gestolen – en dat die zeker de reden waren dat hij haar aan zich wist te binden.

De slaapkamer. Een berg zijden lakens. Daar ligt *Katjoesja*. Lang zwart haar, een blote mollige arm. Serafima snuift de geur op die ze zo goed van haar moeder kent: Frans parfum, Franse sigaretten, Franse gezichtscrème.

'Mama, wakker worden!'

'Hemeltje. Hoe laat is het? Ik moet er op-en-top uitzien vandaag – ik

moet er elke dag op-en-top uitzien. Steek even een sigaret voor me aan, Serafimotsjka.'

Sophia gaat rechtop zitten; ze is naakt; haar borsten zijn vol. Opeens blijkt ze al een ivoren pijpje met een sigaret tussen haar vingers te houden. Serafima's vader ijsbeert vol ongeduld door de kamer.

HIJ We mogen niet te laat komen.

ZIJ Maak je niet zo druk.

HIJ Jij bent altijd laat. Maar dit keer kan dat echt niet.

ZIJ Als het je niet bevalt, vraag je de scheiding maar aan!

Eindelijk zijn ze dan toch klaar om te gaan. Serafima opent de voordeur, die net als de deuren van de andere luxueuze appartementen uitkomt in de roze bruidstaart van het Granovskigebouw (ook bekend als het Vijfde Huis van de Sovjets). Ook de andere elitefamilies gaan naar beneden.

Op de trap: de opgewonden stemmen van de kinderen, het gekraak van glanzend gepoetst leer en het klakken van hakken, het gerinkel van medailles en van pistolen tegen riemen met stervormige gespen. Haar ouders groeten de hooghartige Molotovs – hij in een zwart kostuum als van een begrafenisondernemer, een knijpbril op de neus van zijn kogelronde hoofd, zijn vrouw Polina, met een gezicht zo scherp als een strijdbijl, is in bont gehuld. Even vóór hen: maarschalk Boedjonni met zijn kolossale snor die een kozakkendeuntje neuriet (aangeschoten? acht uur 's morgens?), met achter hem zijn mooie, rijkelijk opgedofte, nieuwe echtgenote.

Op de eerste verdieping: generaal Hercules Satinov in zijn gala-uniform: pantalon met rode strepen, scharlaken epauletten met gouden sterren. Haar moeder omhelst Hercules die al vóór de Revolutie als een vriend van de familie gold. De kinderen van Satinov knikken samenzweerderig naar Serafima. 'Nog nieuws te delen?' vraagt George Satinov. Dat zegt hij altijd. Ze heeft hen gisteravond nog gezien in restaurant Aragvi en vanmiddag zullen ze doen wat ze altijd doen. Ze gaan het Spel spelen.

'Communistische groeten, Serafimotsjka,' zegt kameraad Satinov. Serafima knikt terug. In haar ogen is hij een kil, passieloos standbeeld dat zo kenmerkend is voor leiders. Ijs, graniet en haarcrème. Ze weet dat hij weldra naast Stalin op Lenins mausoleum zal staan.

'Ik denk dat de regen zal stoppen voor kameraad Stalin,' zegt Mariko, het zesjarige dochttertje van de Satinovs. Ze heeft vlechtjes en draagt een speelgoedhondje onder haar arm.

‘Heel goed mogelijk,’ zegt Tamara, de vrouw van kameraad Satinov, en ze lacht.

Naar buiten, de parkeerplaats op. Warme zomerregen. De drukkende atmosfeer verraadt de komst van onweer en gaat zwanger van de kleverige geur van sering en appelbloesem. Serafima vreest dat de vochtigheid kroeshaar van haar lokken zal maken, en dat er binnen de kortste keren geen model meer zal zitten in haar kobaltblauwe japon met witte kraag. In weerwil van de naaldhakken, de klokvormige hoeden en de rode kleppen van de mannenpetten, ruikt ze de muffe geur van zweet en doorweekt satijn al.

De geüniformeerde lijfwachten staan met geopende paraplu’s klaar. De gepantserde limousines, koplampen zo groot als planeten, even wulps gevormd als revue-meisjes, snellen een voor een weg om het gezelschap naar het nabijgelegen Kremlin te brengen. Rond de rode muren van de Grote Burcht staat een dubbele file.

SERAFIMA Waarom gaan we met de auto?

PAPA Het is maar honderd meter.

MAMA Probeer zelf maar eens te lopen op zulke hoge hakken! Jij begrijpt helemaal niets van vrouwen, Konstantin!

Serafima denkt aan haar geliefde. ‘Ik mis je, hou van je, verlang naar je,’ fluistert ze. Doet hij hetzelfde, niet ver hiervandaan?

De auto stopt voor het Kremlinpaleis. De rode kantelen van de burcht, de gouden uivormige daken, de okerkleurige en witte paleizen zijn Serafima zo vertrouwd dat ze er nauwelijks meer acht op slaat.

Wat ze ziet is haar hele wereld als ze door het Kremlin loopt. Ze nadert het mausoleum, dat lijkt op een tempel van de Azteken. Opgetrokken uit rood marmer, gevlekt als de huid van een oude vrouw, ziet het er veel lager uit dan op het witte doek. Achter hekken en wachters is voor de bolsjewistische notabelen een tribune geplaatst. Serafima weet dat alles in hun leven geheim is, maar niets privé. Ze is een zondagskind, en alle zondagskinderen bezoeken dezelfde scholen, gaan op vakantie naar dezelfde oorden, en als ze ouder worden trouwen ze met elkaar. Iedereen kent zijn plek en elk woord heeft een keur aan betekenissen.

Haar beste vriendin, Minka Dorova, kust haar. Ze heeft haar tienjarige broertje Senka bij zich. Hun vader, Genrich, eveneens in uniform, geeft Serafima een laffe glimlach en een klamme handdruk. Hij is de man die bepaalt wat er wel en niet tot de ‘bolsjewistische deugden’ behoort. Minka

heeft haar een keer in vertrouwen verteld dat haar vader, toen ze nog een baby was, een portret van Stalin in haar wiegje zette.

Haar andere vriendinnen van school zijn er ook, evenals zo ongeveer iedere commissaris, maarschalk, poolreiziger, componist en actrice waarvan ze ooit heeft gehoord. En hun kinderen, die voor het grootste deel bij haar op School 801 zitten. Een generaal maakt een buiging voor iemand. Serafima kijkt over hun epauletten en ziet Svetlana, Stalins stevige, sproeterige, roodharige dochter die niet veel ouder is dan zij. Ze is gekomen met haar broer, die het generaalsuniform van de luchtmacht draagt en een teug neemt uit een heupfles. Vasili Stalin lacht zwakjes naar Serafima en zelfs als ze haar blik afwendt, voelt ze zijn stuurse ogen op haar rusten.

Lang voor het tien uur is hebben zij, haar ouders en hun vrienden hun plaatsen ingenomen op de tribune naast het mausoleum. De omvangrijke menigte en krioele regimenten worden doodstil als een oude man met o-benen waggelend in zijn maarschalkuniform de trappen van het mausoleum beklimt, gevolgd door zijn krijgsmachtkameraden Molotov, Beria en, jawel, hun buurman Satinov. Hoewel Serafima de regendruppels van Stalins pet op zijn gezicht ziet druipen en Satinov met hem ziet converseren, kan het haar niet schelen waar hun gesprek over gaat. Ze kan zich nauwelijks iets van de parade herinneren. Ze droomt ervan haar geliefde later die dag te zien, hem te kussen. Ze weet dat hij in de buurt is en dat maakt dat ze naar hem hunkert.

De parade is voorbij. Het is tijd voor het Spel. Weg van haar ouders dringt Serafima zich door de rijen dansende soldaten en schuifelende burgers om haar vrienden te treffen bij de Grote Stenen Brug bij het Kremlin. Ze spiedt rond – en krijgt de anderen in het oog. Enkelen hebben hun kostuum al aan. Voor sommigen is het Spel meer dan slechts een spel, eerder een obsessie – echter dan de werkelijkheid.

Opeens is het droog en onmiddellijk vult de lucht zich met verstikkende vlagen stuifmeel. Serafima verliest haar vrienden uit het oog als ze ruw door de hossende menigte opzij wordt gedrongen. De geur van wodka en bloesem, het donderende geweld en de rook van een artillerievuur, honderden stemmen die strijdlieden brallen door de saluutschoten heen die haar omringen en verwarren. Dan klinken er kort na elkaar twee pistoolschoten, heel dichtbij.

Zelfs nog vóór het geluid van de muren van het Kremlin is teruggekaatst, weet Serafima dat er iets met haar vrienden is gebeurd. Terwijl de massa ach-

teruitdeinst, rent zij in de richting van het geluid. Ze botst tegen mensen op en duwt ze opzij. Ze ziet Minka Dorova die haar broertje in de beschermende warmte van haar jas drukt en als verlamd naar de grond staart. Haar schoolvrienden staan in een vreemde halve cirkel om haar heen. Allemaal staren ze naar iets op de grond; allemaal zijn ze doodstil.

Minka brengt haar hand naar haar gezicht. 'Niet kijken, Senka,' zegt ze tegen haar broertje. 'Niet kijken!'

Als versteend neemt Serafima de verschrikking in zich op. Het meisje ligt het dichtst bij haar. Ze verroert zich niet, maar haar hele borst, die bedekt wordt door de plooiën van haar gewaad, glinstert van het bloed dat als een beek over een rots stroomt. Ze is dood, weet Serafima, maar nog slechts sinds enkele ogenblikken, en de plas bloed breidt zich nog steeds uit rondom haar, waar het onder haar blikken stolt en klontert. Dan glijdt haar blik naar de jongen naast haar. Eén kant van zijn gezicht is ongeschonden, maar de andere helft ligt door de verwoestende kogel open voor de elementen. Ze ziet stukken van zijn schedel, lappen rozig vlees en een witte substantie die glanst als vers, vochtig deeg. Eén van de ogen van de jongen hangt naar buiten op zijn wang.

Ze ziet hem schokken. 'O moeder! O jezus!' gilt ze. 'Kijk dan – hij leeft nog!' Ze springt naar hem toe en knielt neer om zijn hand te pakken. Ze voelt zijn bloed rond haar knieën, ziet hoe het haar jurk doorweekt en tussen haar vingers loopt. Zijn borst... Dwaas stelt ze vast dat zijn das en jas van bordeauxrood fluweel nog onberispelijk ogen. Hij ademt heel snel, kreunt, en slaakt een zucht – een lange rochelende zucht die rechtstreeks uit zijn keel lijkt te komen die aan één kant de voorkant van zijn gezicht is geworden. Er trekt een siddering door zijn hele lijf en dan blijft zijn borst onbeweeglijk. Hij is geen jongen meer, nauwelijks nog een persoon, nooit meer de vriend die ze zo goed kende, en door de gesteldheid waarin hij nu verkeert, lijkt het onvoorstelbaar dat hij dat ooit was.

Minka begint te braken. Iemand barst uit in gejammer; een derde toeschouwer is flauwgefallen en ligt op de grond. Er stappen vreemden naar voren die met ogen vol afgrijzen weer even snel verdwijnen. Dan klinkt de luidste en schrillste gil die Serafima ooit hoorde, en het volgende moment beseft ze dat zij het was die hem slaakte. Ze staat op en begint te lopen, maar onder haar voet voelt ze iets scherps als een doorn, en als ze het oppakt, houdt ze twee bloederige tanden in haar hand.

Enkele soldaten en een zeeman zien wat er is gebeurd en nemen de schoolkinderen in hun armen met de lompe vriendelijkheid van boeren die

in de oorlog hebben gevochten. Ze brengen de kinderen op afstand, beschermen hen. Een van de mannen geeft Serafima een slok van zijn wodka. Zij grijpt de fles en klokt nog een paar slokken naar binnen tot ze bijna onpas-selijk is. Maar het brandende gevoel in haar slokdarm doet haar goed. Opeens is er de politie – de *militsia*. Met hun rode gezichten, gestoord als ze werden in hun geproost en gezang, doen ze versuft aan, maar ze weten de menigte toch op afstand te krijgen en ook halen ze Serafima weg van de lichamen, waarvan ze haar blik niet los kan maken.

Ze loopt naar haar andere vrienden, die zich aan elkaar hebben vastgegrepen. Maar Serafima zit onder het bloed en ze wijken achteruit.

‘God bewaar me, Serafima, jij bent het! Je zit helemaal onder!’

Serafima heft haar handen op, die ook met bloed zijn bedekt.

Zilveren vonken wervelen achter haar ogen als ze omkijkt naar de licha-men en dan omhoog naar de saffieren sterren die oplichten boven de torens van het Kremlin. Ze weet dat weldra ergens in het Kremlin Stalin ervan op de hoogte zal worden gebracht dat er twee kinderen van School 801 door ge-weld om het leven zijn gekomen – en dat die rusteloze, listige, meedogenloze macht zal zoeken naar de betekenis van die doden, een betekenis die in zijn eigen hoge en duistere doelen moet passen.

Terwijl de schemer in de vlekkelig roze hemel om zich heen grijpt, dringt bij Serafima de ondraaglijkste zekerheid door dat dit de laatste avond van hun jeugd zal zijn. Die schoten zullen hun verwoestende werk in hun levens voortzetten – bovenal in dat van haar – en geheimen blootleggen die anders nooit aan de oppervlakte zouden zijn gekomen.

DEEL EEN

Het Genootschap van Noodlottige Romantici

Onvoorstelbaar gelukkig zijn geworden
Elk uur van studie en van spel
Omdat onze Grote Stalin
De beste vriend van ons kinderen is.

Van de gelukkige jeugd die ons is gegeven,
Echo voort, blijmoedig lied!
Dank aan de Grote Stalin
Voor onze gelukkige tijden!

‘Dank, kameraad Stalin,
voor onze gelukkige jeugd’, populair Sovjetlied

Enkele weken eerder

De beste school in Moskou, dacht Andrej Kurbski op zijn eerste dag op School 801 aan Ostozjenka, en het mag een wonder heten dat ik hier ben beland.

Hij en zijn moeder waren veel te vroeg. Daardoor stonden ze als dommige schapen te wachten in een portiek tegenover de poort van de school. Hij verwenste de ongerustheid van zijn moeder, die met een controlelijst in haar hand hardop zijn uitrusting doornam: schooltas – ja, wit overhemd – ja, blauwe blazer – ja, grijze broek – ja, een deel Poesjkin, twee schriften, vier potloden, boterhammen voor de middagpauze... Nu keek ze hem opeens aan met een geschokte blik die hem ergerde.

‘O, Andrjoesja, er zit iets op je gezicht!’ Snel haalde ze een gebruikte zakdoek uit haar tas, likte eraan en begon ermee over zijn wang te wrijven.

Dit was zijn eerste herinnering aan de school. Ze waren allemaal aanwezig, de draden die tot de moorden leidden, als je wist welke je moest volgen. En ze begonnen met zijn boenende moeder terwijl hij haar als een ergerlijke vlieg op een zomerdag probeerde af te weren.

‘Hou op, mama!’ Hij duwde haar hand weg. Haar bleke, droge gezicht achter het metalen brilletje maakte hem razend, maar hij wist zich te beheersen. Hij wist dat hij de schooltas, de blazer en de schoenen dankte aan haar gebedel bij burens, haar smeekbeden aan familieleden (die zich uiteraard van hen afkeerden toen zijn vader was verdwenen), en haar inspanningen de vlooiemarkten af te schuimen.

Vier dagen eerder, op 9 mei 1945, had zijn moeder zich op straat bij hem gevoegd om de val van Berlijn en de overgave van nazi-Duitsland te vieren. Maar zelfs op die wonderbaarlijke dag was het grootste wonder geweest dat zij in die chaotische oorlogsdagen toestemming kregen om naar Moskou terug te keren. Toch kwam zelfs dat niet in de buurt van het allergrootste mirakel: hij had zich bij alle scholen in Moskou aangemeld in de verwachting nergens te worden toegelaten, maar van al die scholen was hij juist geaccepteerd door de beste: de Josef Stalin School 801, waar Stalins eigen kinderen

op hadden gezeten. Dat verbluffend goede nieuws had zijn moeder Inessa echter onmiddellijk in een nieuwe poel van zorgen gestort: hoe kon ze met haar bibliothecaressesalaris ooit het schoolgeld opbrengen?

‘Kijk, mama, de schoolpoort gaat open,’ zei Andrej toen hij een oude, verweerde Tadzjiek in een bruine conciërgejas en met een rinkelende sleutelbos in het oog kreeg. ‘En wat een hek!’

‘De punten zijn van goud,’ merkte Inessa op.

Andrej bestudeerde de heroïsche figuren die in de imperialistische stijl van Stalin in de twee pilasters waren gebeiteld. Beide pilasters waren opge-luisterd met een bronzen gedenkplaat met de gouden silhouetten van Marx, Lenin en Stalin.

‘De rest van Moskou ligt in puin, maar kijk naar deze school voor de kin-deren van de mensen aan de top!’ zei hij. ‘Voor hun eigen kroost weten ze de zaakjes uitstekend te regelen!’

‘Andrej! Pas op je woorden...’

‘O, mama!’ Hij was net zo op zijn hoede als zij. Als je vader verdween, je familie alles kwijt was en je op de rand van de afgrond balanceerde, hoefde je er niet aan te worden herinnerd voorzichtig te zijn. Zijn moeder voelde aan als een zak botten in zijn armen. Het voedsel was op de bon en ze hadden nauwelijks geld om iets te kopen.

‘Kom,’ zei hij. ‘Ik zie mensen aankomen.’ Plotseling doemden er van alle kanten kinderen op in schooluniform – de jongens in grijze broek en wit overhemd, de meisjes in grijze rok en witte blouse. ‘Mama, moet je die auto zien! Ik ben benieuwd wie daarin zit.’

De Rolls-Royce kwam tot stilstand. Een chauffeur met pet stapte uit en liep op een drafje om de auto heen om het achterportier te openen. Andrej en Inessa zagen een rondborstige vrouw met rode lippen, een krachtige kaak en ravenzwart haar uitstappen.

‘Kijk, Andrjoesja!’ prevelde Inessa. ‘Weet je wie dat is?’

‘Natuurlijk weet ik dat! Dat is Sophia Zeitlin. Ik ben gek op haar films. Ze is mijn favoriete filmster.’ Hij had zelfs van haar gedroomd: die volle lippen, de wulpse vormen. Hij was zeer beschaamd ontwaakt. Ze was oud – ze was verdomme al in de veertig!

‘Moet je zien wat ze aanheeft!’ zei Inessa, terwijl ze bewonderend naar het geruite mantelpak en de hoge hakken van Sophia Zeitlin keek. Na haar stapte een lang meisje met krullend haar uit de Rolls. ‘Ach, dat moet haar dochter zijn.’

Ze zagen hoe Sophia Zeitlin haar chique jasje gladstreek, haar kapsel in-

specteerde en vervolgens in drie richtingen een professionele glimlach wierp als iemand die gewend was voor fotografen te poseren. Haar dochter, die eerder een nogal slordige indruk maakte, rolde met haar ogen. Met een grote stapel boeken in haar armen en zich uit alle macht inspannend om de riem van haar schooltas over haar schouder te houden, liep ze recht op de schoolpoort af. Inessa begon denkbeeldige pluisjes van Andrejs schouders te vegen.

‘Laat dat, mama,’ siste hij en hij duwde haar hand weg. ‘Kom! Anders komen we nog te laat.’ Stel je voor dat zijn nieuwe klasgenoten hadden gezien dat zijn moeder zijn wang stond te boenen! Een gênanter tafereel was ondenkbaar.

‘Ik wil alleen maar dat je er zo goed mogelijk uitziet,’ protesteerde Inessa terwijl ze de straat begon over te steken. Er waren maar weinig auto’s en Moskou maakte na vier oorlogsjaren een fletse, gehavende indruk. Minstens twee gebouwen aan Ostozjenka waren teruggebracht tot hopen puin. De Kurbski’s hadden net het trottoir bereikt toen er een zwarte glimmende Packard kwam aanschieten met een veel kleinere Pobeda in zijn kielzog. De Packard kwam met piepende remmen tot stilstand en onmiddellijk sprong een geüniformeerde bewaker van de bijrijdersstoel om het achterportier te openen.

Er stapte een man uit. ‘Ik herken hem,’ zei Andrej. ‘Dat is kameraad Satinov.’

Andrej herinnerde zich in de *Pravda* een foto van de man te hebben gezien met zijn hele borst vol medailles (de kop luidde: ‘Stalins ijzeren commissaris’), maar nu droeg hij een effen kaki uniform met slechts één Leninorde. Ijskoude blik, haviksneus: emotieloze tucht, bolsjewistische ruwheid. Hoe vaak had hij dat gezicht gezien op huizenhoge vaandels, op wapperende vlaggen in parades? Er was in het Oeralgebergte zelfs een stad die Satinovgrad heette. Zijn moeder kneep in zijn arm.

‘Het is me de school wel,’ zei hij.

De lijfwachten sloten zich aaneen tot een formatie rond kameraad Satinov, die werd vergezeld door een kleine vrouw en drie kinderen in schooluniform, twee jongens van Andrejs leeftijd, en een veel jonger meisje.

Hercules Satinov, lid van het Politbureau, partijsecretaris, kolonel-generaal, naderde de poort van de school met zijn dochttertje aan de hand alsof hij een zegetocht leidde. Andrej en zijn moeder deden onwillekeurig een stap achteruit, en zij niet alleen: er stond al een aardige menigte voor het schoolhek, maar die week voor de Satinovs uiteen. Toen Andrej zich aansloot bij de stoet, bleek hij direct achter de zoons van Satinov te lopen.

Andrej was nog nooit zo dicht in de buurt van een leider geweest. Nerveus keek hij om naar zijn moeder.

Inessa gebaarde dat hij meer afstand moest houden. ‘Het is beter niet met je neus vooraan te staan.’ Regel nummer één: trek geen aandacht. Die houding was gekweekt tijdens een lang en moeizaam leven in dit meedogenloze systeem. Jaren van jezelf onzichtbaar houden op drukke stations uit angst dat er naar je identiteitspapieren zou worden gevraagd.

Heen en weer geslingerd tussen vreesachtige behoedzaamheid en het verlangen contact te maken met zijn nieuwe klasgenoten, de bevoorrechte jongeren van Moskou, kon Andrej zijn ogen niet afhouden van de in legerstijl geschoren nek van kameraad Satinov. En zo gebeurde het dat hij en zijn moeder zich al na enkele minuten vooraan in de rij bevonden, bijna tussen de twee pilasters met gouden silhouetten, onder een zinderend Moskovisch uitspaniel zo wolkeloos blauw dat het vaal leek.

Andrej en zijn moeder werden omgeven door een menigte in goeden doen – stijlvol geklede dames, mannen met gouden epauletten (verderop zag hij een maarschalk), vaders in zomerkostuum en kinderen met de rode sjaals van de Pioniers. Naast hem stond zijn zwetende moeder, haar gezicht afgetobd, haar huid droog als grijs karton. Andrej wist dat ze pas veertig was – nog niet echt oud – maar het contrast met de elegant gekapte moeders van de school in hun schitterende zomerjaponnen had niet groter kunnen zijn. Zijn vaders arrestatie en verdwijning, hun verdrijving uit de hoofdstad, hun ballingschap in Centraal-Azië die zeven jaar duurde, dat alles had haar niet onberoerd gelaten. Andrej geneerde zich voor haar. Toch wilde hij haar ook beschermen. Hij pakte haar hand vast. Haar glimlach, waaruit ontredde maar toch ook dankbaarheid sprak, riep bij hem de gedachte op aan zijn vader. Waar ben je, papa? Ben je nog in leven? Was hun terugkeer naar Moskou het einde van hun nachtmerrie of gewoon weer een volgende wrede speling van het lot?

Kameraad Satinov stapte naar voren en werd begroet door een vrouw in een zwarte soepjurk die haar op een non deed lijken.

‘Welkom, kameraad Satinov. Ik ben Kapitolina Medvedeva, de directrice van de school, en uit naam van het voltallige personeel van de Stalin School 801 zeg ik dat het een grote eer is kennis met u te maken. Eindelijk! Persoonlijk!’

‘Het is goed hier te zijn, kameraad directrice,’ antwoordde Satinov met een sterk Georgisch accent. ‘Ik was aan het front en heb niets meer met de kinderen kunnen doen sinds 22 juni 1941’ – de dag waarop Hitler Rusland

binnenviel, zoals Andrej en iedere Rus wist – ‘maar nu ben ik van Berlijn naar Moskou teruggeroepen.’

‘Teruggeroepen,’ herhaalde de directrice en vaagjes was te zien dat ze bloosde omdat ‘teruggeroepen’ slechts kon duiden op een bevel van maarschalk Stalin persoonlijk. ‘Teruggeroepen door...’

‘Kameraad Stalin heeft ons te verstaan gegeven dat we de Sovjetdeugden in ere moeten herstellen nu de oorlog voorbij is. Dat we een voorbeeld moeten zijn. Ook de Sovjetman is een huisvader.’ Andrej merkte op dat Satinovs toon geduldig en gezaghebbend was, maar zonder een spoor van hooghartigheid. Hier trad bolsjewistische wellevendheid aan de dag. ‘Het kan dus zomaar zijn dat u me vaker bij de poort van de school zult treffen dan u lief is.’

Directrice Medvedeva vouwde haar handen alsof ze in gebed ging en haalde diep adem. ‘Hoe wijs! Kameraad Satinov, natuurlijk kennen we u en de uwen heel goed. Uw vrouw is een leerkracht die onze hoogste waardering oogst, en al zijn we hier gewend aan prominente ouders, maar een heus lid van het Politbureau... wij... wij kunnen ons geluk niet op en zijn enorm vereerd met uw komst...’

De jongen die voor Andrej stond schudde zijn hoofd bij die opvoering. ‘Jezusmina, je zou bijna denken dat mijn vader de wedergekomen Christus is!’ zei hij hardop. Andrej wist niet zeker tegen wie hij sprak. ‘Gaan we deze pluimstrijkerij elke keer krijgen als papa ons naar school brengt?’ De jongen was een van Satinovs zoons die zich half naar Andrej had gekeerd. ‘Het is al erg genoeg je moeder voor de klas te hebben, maar dit... allemachtig. Walge-lijk.’

Andrej was geschokt door zijn brutaliteit, maar de keurige jongen met zijn gepoetste schoenen, geperste broek en gepommadeerde haar leek wel schik te hebben van het effect dat hij bij de nieuwe jongen sorteerde. Hij glimlachte fijntjes naar Andrej. ‘Ik ben Georgi Satinov, maar iedereen noemt me George. Op z’n Engels.’ De Engelsen waren immers nog altijd bondgenoten. George stak zijn hand uit.

‘Andrej Kurbski,’ zei Andrej.

‘Juist ja. Net terug in de stad? Jij bent toch de nieuwe jongen?’ vroeg George hartelijk.

‘Ja.’

‘Dacht ik al.’ De glimlach verdween en zonder die glimlach zag het gezicht van George Satinov er zelfgenoegzaam en verveeld uit. De audiëntie was voorbij.

‘Minka!’ George omarmde een volslank meisje met een donkere huid. ‘Nog nieuws te delen?’

Andrej werd een beetje bleek en voelde zijn moeder weer naast zich. Ze wisten beiden wat George had bedoeld met 'Net terug in de stad?' De verbanning had hem bezoedeld, hij was het kind van een Voormalig Iemand.

'Verwacht niet te veel. Uiteindelijk zullen ze allemaal je vriend willen zijn,' fluisterde Inessa, terwijl ze hem een liefdevol kneepje in de arm gaf. Hij was haar dankbaar. Het meisje dat Minka werd genoemd was zo mooi. Zou Andrej ooit op die zorgeloze, zelfverzekerde toon van George Satinov met haar kunnen praten? Haar ouders stonden met een kleine jongen achter haar. Dat moet haar moeder zijn. Haar herken ik ook. Dat is dr. Dasjka Dorova, minister van Volksgezondheid. Minka's moeder – bruine huid en donkere ogen – droeg een crèmekleurige blouse met een plooirok, geschikter voor de tennisbaan dan voor een spreekkamer. De elegantste vrouw die Andrej in Moskou had gezien keek op dat moment naar de gaten in Inessa's kousen, haar versleten schoenen en naar de auberginekleurige wallen onder haar ogen. Haar man was ook in uniform, maar hij was klein, vertoonde tekenen van vroege grijsheid en had de bleke huid van de Sovjetbureaucraat: de Kremlin-teint.

Andrej probeerde zijn natuurlijke optimisme te herwinnen toen zijn moeder hem meetrok.

'Dank u, kameraad directrice,' zei Satinov op een toon die duidelijk maakte dat dit het einde was van de plichtplegingen. 'Wij waarderen uw werk ook.' De directrice maakte bijna een buiging toen de Satinovs naar binnen liepen. Nu richtte zij zich met het dooernstige gezicht van de rechtchapene tot Andrej.

'Ja?' vroeg ze.

Terwijl hij onder de gefronste wenkbrauwen in haar strenge ogen keek, vreesde hij dat zij zijn naam niet zou kennen of, erger, die wel kende en hem onmiddellijk weg zou sturen. Ook Inessa schudde haar hand met een gezichtsuitdrukking die zei: 'Sla me. Dat ben ik gewend, dat verwacht ik.'

'Mama, hoe gaan we voor die school betalen?' had hij die ochtend nog aan Inessa gevraagd, en zij had geantwoord: 'Laten we eerst maar eens zorgen tot die tijd in leven te blijven.' Zou hij worden ontmaskerd als de zoon van een vijand van het volk en worden verdreven nog voor hij was begonnen?

Bijna onwillig stak directrice Medvedeva een hand uit, die zo benig aanvoelde dat het een kleinigheid moest zijn de vingerkootjes te verpulveren. 'De nieuwe jongen? Goed. Kom na de samenkomst naar mijn kamer. Onverwijld!' Ze wendde zich tot de Dorovs: 'Welkom, kameraden!'

Er trok een gloeiende hitte door Andrejs lichaam. Directrice Medvedeva zou vast vragen hoe hij het schoolgeld dacht te voldoen. Hij herinnerde zich hoe vaak de geringste tekenen van hoop – zijn moeder die een nieuwe baan vond, een verhuizing naar een grotere kamer in een gedeeld appartement, toestemming om in een stad dichterbij de buurt van Moskou te gaan wonen – zich hadden voorgedaan om dan op het laatste moment weer af te ketsen. Hij voelde zijn kalmte en zelfvertrouwen wegsmelten.

De hal leidde naar een lange gang.

‘Zal ik met je meegaan?’ vroeg Inessa. Niets was zo afschrikwekkend als de eerste dag op een nieuwe school, maar toch had hij het ene moment haar warmte en steun nodig, terwijl ze het volgende moment transformeerde in stalen boeien om zijn enkels. ‘Zal ik meegaan, lieverd?’

‘Ja. Nee. Ik bedoel...’

‘Dan ga ik maar.’ Ze gaf hem een kus, draaide zich om en loste op in de menigte.

Andrej stond er alleen voor. Nu kon hij zichzelf opnieuw uitvinden: hervorming was een beginsel van het bolsjewisme. Stalin had persoonlijk de belofte uitgesproken dat de misstappen van de vader nooit de zoon zouden worden aangerekend, maar Andrej wist dat dat niettemin gebeurde – vermeerderd met wraakzucht.